

ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลหินฮาว

ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลหินฮาว เป็นที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าบ้านภูผักไซ่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่คนไทหล่มถ้ายทอดสู่ลูกหลาน ในอดีตเมื่อว่างเว้นจากการทำเรือทอสวนไร่นาพวกผู้หญิงจะปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม ปลูกฝ้ายสำหรับทอผ้าโดยใช้กี่พื้นบ้าน คนไทหล่มนอยมทอผ้าเพื่อใช้ในบ้านที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นคือผ้าหม่นลายดอกผักแว่น (ใช้เป็นผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่และผ้าหม่น)

ประวัติความเป็นมา

ภูมิปัญญาการทอผ้า เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ในสมัยก่อนผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่งคือ การทำเสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ้าหม่น ไว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย

กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าคือ การนำเส้นฝ้ายหรือไหมมาขัดกันให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ผ้าบางชนิดผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสีสลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วง ๆ หรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ชิ่นไหมหมิ่นคั่นลายโบราณบ้านภูผักไซ่ ตำบลหินฮาว อำเภอหล่มเก่า ตั้งมาประมาณ 200 ปี โดยในปี พ.ศ. 2341 มีนายทองสา เป็นหัวหน้าพาผู้คนอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ในหมู่บ้านนี้ได้อนุรักษ์สืบทอดการทอผ้าชิ่นลายหมิ่นคั่นไว้เป็นมรดกของท้องถิ่นสืบจนทุกวันนี้

ชิ่นไหมหมิ่นคั่นหรือผ้าชิ่นไหมมัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและการย้อมเริ่มจากนำเส้นด้ายหรือ ไหมมาย้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้เมื่อนำไปย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติด เพียงชมเข้ามาบางส่วน โดยย้อมเรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้มจนครบ ตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึงนำด้ายกรอเข้าหลอดตามลำดับ แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้าที่มีลักษณะคลาด เคลื่อนเหลืออมล้ำ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชิ่นมัดหมี่ การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อมและทอเป็น อย่างมาก ผ้ามัดหมี่มีอยู่หลายชนิด ได้แก่

1. ผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง
2. ผ้ามัดหมี่เส้นยืน
3. ผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง และเส้นยืน

เส้นไหมที่ใช้ทอผ้าชิ่นหมิ่นคั่นโบราณ นิยมใช้ไหมกลาง ไหมใน ไหมน้อย และไหมรัง 6 รัง 8 โดยคำนวณจำนวนน้ำหนักไหมเพื่อใช้ทอเป็นผ้าชิ่น มีหลักคำนวณ คือ เส้นไหม ๓ กิโลกรัมทอผ้าชิ่นได้ 5 ผืนทั้งด้ายพุ่งและด้ายยืน รวมทั้งสำหรับการทอเป็นส่วนหัวชิ่น และตีนชิ่นด้วย ในการผลิตชิ่นหมิ่นคั่น 1 ผืนจะประกอบด้วย

1. ตัวชิ่น ที่มีลายมัดหมี่ขนาดพิม 32 หลบหรือกว้าง ประมาณ 32 นิ้ว
2. หัวชิ่น (ส่วนที่มีการมัดย้อม) กว้าง 6 นิ้ว
3. ตีนชิ่น ใช้กรรมวิธีการทอสลัสีเป็นแถบขนาดกว้าง 3 นิ้ว

กรรมวิธีการผลิตที่แสดงถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ต้องอาศัยทักษะเชิงช่างที่มีความชำนาญ และการพัฒนาสร้างสรรค์ และปรับปรุงยุค

ขั้นตอน กระบวนการผลิต วิธีทำ

ผ้าชิ้นหมี่คั้น อำเภอหล่มเก่า ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ตัวชิ้นซึ่งใช้กรรมวิธีมัดหมี่ หัวชิ้นใช้กรรมวิธีมัดย้อมและตีนชิ้นใช้กรรมวิธีทอคั้นสลัสีหรือจะทอยกมุกก็ได้ตามความต้องการและเวลาที่ใช้ของช่างทอ

ขั้นเตรียมการ

การเตรียมการผลิตผ้าชิ้น จะเริ่มที่การฟอกเส้นไหมให้เป็นสีขาวก่อน จากนั้นจะแบ่งไปทอเป็นหัวชิ้นแล้วนำไปมัดย้อมให้เกิดลาย แบ่งอีกส่วนหนึ่งไปคั้นไหมเพื่อทำด้ายยืน นำไปย้อมสี แล้วจึงมัดกับฟืมสำหรับขึ้นกี่ อีกส่วนหนึ่งแบ่งไปคั้นไหมทำประดิษฐ์ลายมัดหมี่เป็นด้ายพุ่ง และส่วนสุดท้ายนำไปย้อมสีแล้วนำมาขึ้นกี่เพื่อเป็นด้ายพุ่งทอเป็นตีนชิ้น

การทอผ้าชิ้นหมี่คั้น จะใช้ฟืม ขนาด 32 หลบ สำหรับทอตัวชิ้น 1 หลบมีรูใส่ด้าย 40 เส้น รวมเป็นด้ายยืน จำนวน 1,280 เส้น ในการทอหัวชิ้นกับตีนชิ้น จะใช้กระบวนการเตรียมการฟอกไหม ขาวมีขั้นตอนดังนี้

1) คำนวณไหมเมื่อจะทอ จะใช้เส้นด้ายในการขึ้นกี่ 1 ครั้ง ไม่น้อยกว่า 5 ผืนใช้ไหมจำนวน 3 กิโลกรัม ซึ่งต้องคำนวณสำหรับการทอตัวชิ้น หัวชิ้นและตีนชิ้นด้วย นำไหมทั้งหมดลงแช่น้ำเย็น ประมาณ 5 นาทีให้ไหมชุ่มน้ำทั่วถึงลักษณะเส้นไหมจะมัดเป็นกำ

2) เตรียมสารเคมีสำหรับฟอกไหม ประกอบด้วย ผงต่างฟอกเส้นไหมขาว 1 ชอง และ สารเคมีผงมัน(กันสีต่าง) 1 ชอง เป็นผลิตภัณฑ์ตราสิงห์โตตีกลอง ของบริษัทพั้วเคี่ยมสิน

3) ก่อไฟในเตา นำกะละมังเคลือบตั้งน้ำพอประมาณคะเนให้ท่วมจำนวนไหมที่จะนำลงฟอก เทผงต่างและผงมันลงในกะละมังในขณะที่น้ำยังไม่ร้อน คนให้เข้ากัน ทิ้งไว้จนน้ำร้อนอุณหภูมิประมาณ 80 องศา (ยังไม่เดือด) นำไหมลงต้ม ตั้งไฟจนน้ำเดือด ประมาณ 2 ชั่วโมง ในช่วงที่ต้มฟอกใช้ไม้ไผ่พลิกกลับเส้นไหมจากข้างบนลงข้างล่าง 2-3 ครั้งเพื่อให้น้ำยาฟอกทั่วถึง

4) นำไหมออกจากกะละมังฟอก ลงแช่น้ำเย็นสะอาด ล้าง 3 น้ำ นำออกตากแดดให้แห้งจะได้ไหมที่ฟอกแล้งสีขาวสม่ำเสมอ เตรียมไปย้อมสีตามต้องการอีกต่อไป

ราวปี 2530 ชาวบ้านเริ่มรวมกลุ่มทอผ้าเป็นอาชีพ แต่ก็ล้มลุกคลุกคลานอยู่นาน ต่อมาหมู่บ้านภูผักไซได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตนเองจึงเริ่มมีทางการเข้ามาสนับสนุนได้แก่อุตสาหกรรมจังหวัดเข้ามาส่งเสริมการรวมกลุ่มทอผ้าของกลุ่มแม่บ้านจนเป็นที่รู้จัก ปัจจุบันการเลี้ยงไหมน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นไหมแบบสำเร็จรูปเส้นใยประดิษฐ์

สำหรับผลิตภัณฑ์นั้นมีหลากหลาย แต่ที่เด่นๆ คือ ผ้ามัดหมี่ไทหล่ม เป็นผ้ามัดหมี่ลายโบราณ ผืนหนึ่งมีหลากหลาย เช่น ลายหอปราสาท ลายนาค ลายกะจับ (ภาษาถิ่นเรียก มัดจับ) ลายชู้ม ลายเผือกกล้วย (เผือกมีความหมายว่าครึ่ง) ฯลฯ ส่วนหัวชิ้นทอเป็นผ้าขาวแล้วนำมามัดย้อมให้เป็น

ลวดลายแบบโบราณ สมัยก่อนนิยมใช้ครั้งย่อมหัวขึ้นเป็นสีแดง จึงเรียกกันว่า “ขึ้นหัวแดง” ส่วนตีนขึ้นก็จะทอเป็นลายทางยืน นำมาทอโดยพุ่งด้วยด้ายสีอย่างเดียว ก็จะเกิดลายสำหรับใช้ตีนขึ้น

การทำขึ้น หัวแดง ตีนก่าน มีความยุ่งยากกว่ามัดหมี่ชนิดอื่น จึงไม่ค่อยนิยมทำกันและเกือบจะสูญหายไป แต่ได้มีการนำขึ้นชนิดนี้ไปแสดงในงานต่างๆของอำเภอและจังหวัด นอกจากนั้นมีการร่วมรณรงค์ให้หันมาผลิตและส่งเสริมวัฒนธรรมการแต่งกายแบบไทหล่ม ในงานประเพณีสำคัญ เช่น บุญบั้งไฟ งานสงกรานต์ ลอยกระทงและกิจกรรมต่างๆ จึงกลับเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป กลายเป็นสิ่งจำเป็นแก่ชาว ตำบลหินฮาวและอำเภอหล่มเก่า ทุกครัวเรือนจะต้องมีไว้ประจำบ้าน จึงทำให้ขึ้นหัวแดงตีนก่านกลับมาเป็นที่นิยมและสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างงดงาม และ ผ้าขึ้นหัวแดงตีนก่าน ได้กลายเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำ ตำบลหินฮาว ตำบลหินฮาว มีกลุ่มทอผ้าที่จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ กลุ่มทอผ้าบ้านภูผักไซ หมู่ที่ 7 บ้านภูผักไซ ตำบลหินฮาว และได้ขยายผลไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านท่าข้าม หมู่ที่ 11 บ้านโนนผักเนา ตำบลหินฮาว

